

4

3

2

1

פרח קייר

במצוקי הגליל והכרמל אפשר לראות בעונה זו צמחים רבים ירוקים ואף פורחים. אלה הם רובם צמחים רב שנתיים ששורשיהם הארוכים חודרים בינות לסלעים ומגיעים לנקיקים ולכיסים רטובים, המאפשרים להם לפרוח זמן רב יותר. נאחזים בקירות טבעיים

כתב: ד"ר אורי פרגמן-ספיר

אחרים מחוץ למצוק, בעוד שבמצוק התחרות קטנה בשל גודל הנקיקים המוגבל. מצוקים מופיעים לכל אורכה של ישראל, את צמחי המצוקים אפשר לחלק לפי אזורי האקלים - צמחים ים תיכוניים, צמחי אזור ספר המדבר וצמחי המדבר. הפעם נתמקד בחבל הים תיכוני, בצמחי המצוקים של הכרמל והגליל. אלה נמצאים רובם בתחומי שמורות טבע שבהן יש מסלולי טיולים נהדרים לאורך כל השנה. אפשר לחלק אותם למצוקים המערביים של הכרמל והגליל המערבי, מצוקי הגליל העליון בפריפריה של גוש הר מירון והמצוקים המזרחיים של מזרח הגליל בואכה עמק החולה ובקעת כנרת.

לבנים ומלכותיים

השושן והמישויה הם שני צמחי מצוקים חשובים הפורחים בחודש מאי בצפון הארץ. שניהם צמחים נדירים, מוגנים, הנמצאים בסכנת הכחדה, ולשניהם פרחי ענק לבנים ריחניים ויפהיים, המושכים רפרפי לילה גדולים המאביקים אותם בשעות החשיכה. השושן הצחור הוא צמח בעל בצל מיוחד בקוטר 6-10

מצוקים הם גושי סלעים גדולים ובולטים שמורדותיהם תלולים והם עוברים תהליכי בלייה על ידי רוח ומים. הם אופייניים לחופי הים, לגדות נחלים, לוואדיות ולמדרונות הרים. סוג הסלע משפיע על אופי פני המצוק - עד כמה הוא חלק ועד כמה הוא מחורר או מחורץ. המצוקים מהווים לעתים קרובות מקלט לצמחי בר. הם בתי גידול מוגנים כי אי אפשר לבנות עליהם או לפתח אותם וגם רועים מדירים רגליהם מהמדרונות התלולים והמסוכנים שלהם. באופן כללי אפשר לומר שהצמחייה באזור מחוץ למצוק ממשיכה להופיע גם בתוך המצוק. לדוגמה עצי חורש במדרון מתון יופיעו גם במצוק סמוך. אולם יש כמה וכמה מיני צמחים האופייניים רק למצוקים ולא יופיעו מחוץ להם. אגב, זרעיהם כן מופצים מחוץ למצוק ואפילו נובטים ומתבססים מדי פעם, אולם הם לא מצליחים לייצר אוכלוסיות בנות קיימא לאורך זמן. נראה כי הצמחים הבלעדיים למצוקים אינם מצליחים בתחרות הגדולה עם צמחים

1. לוענית פיור
2. צילום: עירית קובצ'י
3. צילום: אורי פרגמן-ספיר
4. צילום: ליאור אלמגור
5. צילום: אורי פרגמן-ספיר
6. צילום: אורי פרגמן-ספיר

ראש כרוב

כרוב הגינה, הכרובית, הקולרבי והברוקולי הם זנים של מין תרבותי אחד שמוצאו בסדרת מיני בר הנפוצים במצוקי הים התיכון. ב-1976 מצאה חווה להב מהחברה להגנת הטבע את הכרוב הכרתי במצוקי נחל מערות בכרמל המערבי. זהו המין המזרחי ביותר בסדרת מינים אלה. מעניין כי הוא לא נמצא בנחלים אחרים באזור, למרות שבאתר שבו נמצא הוא משגשג ויוצר אוכלוסייה מרשימה. זרעים של כרוב זה נאספו וגודלו על ידי רשות הטבע והגנים בבנק הגנים וגם בגנים הבוטניים. כך גובתה האוכלוסייה היחידה של הצמח הנדיר כל כך. השנה נשתלה אוכלוסייה נוספת של הצמח בדרום הכרמל.

5

6

צמחי הרים גבוהים

מצוק הארבל הוא אולי המצוק המרשים ביותר בארץ, הוא נישא מעל הכנרת כקייר אנכי, מהווה נקודת ציון לכל המרחב. מצוק זה הוא גם שמורת טבע נהדרת ובה שלל צמחי מצוקים מיוחדים. כמה מהם הם צמחי הרים גבוהים האופייניים לחגורות רום גבוהות יותר מהארבל. במצוק הם נהנים מצל חלקי וממים רבים יותר וכך שורדים את האקלים החם והיובשני של מזרח הגליל התחתון. כאלה הם יקינתון מזרחי הנפוץ יותר בגליל העליון ובחרמון, לוענית פיור הקרובה כל כך ללוענית הלבנון של החרמון הגבוה וללוענית הסלעים של הר הנגב, ושושנתית משורטטת הנפוצה בכל מצוקי צפון הארץ וקרובה מאוד לשושנתית הלבנון של הגליל העליון והחרמון, עד כי כמעט ואי אפשר להבדיל בין שני המינים. בעוד שיקינתון פורח בארבל בדצמבר-ינואר, הלוענית והשושנתית יפרחו באפריל-מאי.

ס"מ שגלדיו דמויי קשקשים רעופים, הם אינם מקיפים את כל הבצל (כמו בבצל הגינה). מהבצל מתפתח גבעול זקוף, לא מסתעף, מלווה בעלים רבים, שגובהו 60-150 ס"מ. בקצה הגבעול יש תפרחת עם 3-7 פרחים. ניצני הפרחים נטויים כלפי מטה והפרחים בצבע לבן צחור, ריחניים, צורתם שופר-פעמון ואורכם עד 12 ס"מ. האבקה הצהובה בדרך כלל מתפזרת בתוך הפרח. לאחר הפריחה מתפתח פרי הלקט בעל שלוש מגורות (חדרים) ובהן זרעים רבים, שטוחים, צהובים.

השושן הוא צמח נדיר מאוד הגדל בטרשים ובמצוקים בשולי חורש אלון מצוי. הוא נמצא במצוקי הכרמל, הגליל המערבי ואף ברכס פקיעין שבמרומי הגליל העליון. פרח יפה זה מסמל עבור הנוצרים את הטוהרה של מרים אמו של ישו. הצמח הגדל במזרח הים התיכון מיוון ועד לישראל, תורבת והפך לנפוץ בעולם הנוצרי. קטיף יתר שלו בטבע הפך אותו לנדיר ביותר ברוב אזור התפוצה. בשל פריחתו הקצרה והעונתית, תורבת שושן ארוך-עלים במזרח הרחוק, זהו צמח דומה בעל פרחים גדולים יותר, שאפשר להפריחו לאורך כל השנה, זה "השושן הצחור" שאתם רואים בחנויות הפרחים.

המישויה הפעמונית היא צמח עשבוני רב שנתי קצר חיים (חי כששנת עלים שנתיים-ארבע שנים ובשנה האחרונה פורח ומת). הגבעול שלו זקוף, זיפני מאוד בגובה 1-2 מטרים. התפרחת דמוית חנוכיה ובה 10-50 פרחים. הפרחים בודדים, נישאים על עוקצים ונוטים מטה. ניצני הפרחים חרוטיים, לבנים, נוטים מטה. הפרחים לבנים מרשימים מאוד, הם בעלי כותרת לבנה מופשלת מעלה, בעלת 8-10 אונות ארוכות, קוטר 7-9 ס"מ. במרכז הפרח בולט מטה עמוד עלי צינורי ובקצהו הצלקת. המישויה גדלה במצוקים, בדרך כלל במדרונות דרומיים חשופים. היא גדלה באופן פזור במצוקי הגליל העליון ובחרמון הנמוך, היא נדירה מאוד בגליל התחתון (נחל צלמון, נחל גשור) ונמצאה אף בשומרון (ואדי ברטעה).

7

8

7. לוע ארי גדול
צילום: אורי פרגמן-ספיר
8. שושנתית הלבנון
צילום: אורי פרגמן-ספיר

כמו צמח בר - סיפורו של לוע הארי

לוע ארי גדול הוא צמח מוגן יפה פרחים הגדל במצוקים של הגליל העליון. הוא נדיר למדי בארץ. זהו צמח רב שנתי הנפוץ לכל אורך אגן הים התיכון וממנו תורבתו זני נוי רבים. צמח הבר הוא רב שנתי, המתחדש ופורח בפרחי ארגמן כל שנה ומייצר זרעים זעירים רבים הנובטים בקלות. הוא מכונה בספרות לוע ארי גדול תת מין מפותל. מצמח זה ומקרוביו תורבתו ופותחו זני נוי בשלל צבעים, שהם רובם ככולם צמחים חד שנתיים, המשמשים כצמחי גינה עונתיים ופופולריים, שהגננים מחליפים בכל כמה חודשים.

בגן הבוטני האוניברסיטאי בירושלים, מגדלים מזה שנים ארוכות את צורת הבר של לוע ארי זה. צורת הבר היא רב שנתי גם בתנאי גינון והפריחה ארוכה, כמעט לאורך כל השנה, והתקווה היא שצורת הבר של הצמח תחליף את זני הנוי הבזבזניים יותר. חברת הדרכים כבר זרעה את צורת הבר לאורך כבישים רבים וכיום אפשר ליהנות מפריחת הצמח לאורך כביש מספר 1 באזור אבו גוש כמו גם במקומות נוספים. במצוקי המונפורט נפוץ לוע ארי סיצילי, המאופיין בפרחים לבנים. זהו צמח ממערב הים התיכון, שמשערים כי הובא על ידי הצלבנים לפני 900 שנה ומאז התפשט באזורים שונים בארץ שבהם שהו הצלבנים - המונפורט, קירות עכו, יפו, רמלה וירושלים העתיקה.

ועוד שלל פרחים

במצוקי הכרמל והגליל יש עוד כמה מיני צמחים נפוצים. כלך מרוקני הוא צמח עשבוני רב שנתי בעל תפרחות צהובות גבוהות מאוד. הוא נפוץ מאוד במצוקי כל החבל הים תיכוני ואף במדרונות סלעיים לא מצוקיים. ציפורן משתלשל הוא אחד מצמחי המצוקים היפים. גבעולים רבים מתפתחים מבסיסו ופורחים בפרחי ורוד כהה בתחילת הקיץ, הפריחה נמשכת גם בקיץ בעוצמה נמוכה יותר ומתעצמת עם ירידת הטמפרטורות בסתיו. אפשר למצוא אותו במצוקים הצפוניים של פתח נחל מערות. במצוקי הגליל נפוצה פעמונית דמשקאית, צמח רב שנתי בעל פרחים בהירים יפים הפורחים במאי. אפשר למצוא אותה במצוקי נחל כזיב. דרדר נאה הוא צמח רב שנתי שעליו מכסיפים ובחודש מאי נושאים גבעוליו תפרחות ורדות גדולות ומרשימות, אפשר למצוא אותו במצוקי נחל עמוד ובמצוק רמים מעל לקריית שמונה. מצוק רמים מהווה גם מקלט לאיריס הדור, מהפרחים היפים של הארץ הפורח באפריל וגדל גם מחוץ למצוקים, כמו גם לצמחים רבים אחרים. המצוקים הם מקום מקלט לצמחים הגדלים רק במצוקים וגם לצמחים רבים הגדלים גם מחוץ לבית גידול זה. בכתבה זו התמקדנו בכמה מהבולטים בצמחי המצוקים, אולם הידיעה כאן קצרה מלתאר את כולם. צאו לטייל במצוקי הארץ ותהנו ממגוון צמחים ובעלי חיים. למען ביטחונכם, טיילו רק בשבילים המסומנים וכך גם לא תפגעו בערכי הטבע.

הכותב הוא מדען ראשי בגן הבוטני האוניברסיטאי בירושלים